

Si autem dicat conditionem principii actionis, sic dico, quod procedit ab eis inquantum sunt unum. Cum enim operatio non sit nisi ab uno principio oportet aliquid esse unum in Patre et Filio, quod est principium hujus actus qui est spirare, qui est unus et simplex, quo una et simplex persona Spiritus sancti procedit.

Et per hoc patet solutio ad totum. Quid autem sit illud unum commune in Patre et Filio, patebit in sequenti articulo.

ARTICULUS III.

Utrum Spiritus sanctus procedat a Patre et Filio inquantum sunt unum in natura.

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod Spiritus sanctus procedat a Patre et Filio, inquantum sunt unum in natura. Natura enim non communicatur nisi per actum naturae. Sed Spiritus sanctus procedendo accipit totam naturam divinam sicut Filius nascendo. Ergo principium actus, quo communicatur sibi natura divina, est natura. Ergo etc. Et hoc idem videtur per Anselmum (in tract. de process. Spiritus sancti, cap. 6) qui dicit, quod ridiculum est dicere, quod propter relationem tota essentia Patris et Filii sit in Spiritu sancto, et non potius propter essentiam.

2. Praeterea, Spiritus sanctus procedit ut amor. Amor autem dicitur processum voluntatis. Ergo Spiritus sanctus procedit a Patre et Filio, inquantum sunt unum in voluntate. Sed voluntas, cum sit de absolutis, tenet se ex parte naturae. Ergo etc.

3. Praeterea, cum proprietates recipiat numerum a supposito, impossibile est duorum suppositorum esse eandem numero proprietatem vel notionem. Sed Pater et Filius sunt supposita distincta. Ergo non possunt convenire in aliqua una notione: et ita Spiritus sanctus non procedat a Patre et Filio inquantum sunt unum in notione aliqua. Restat ergo quod inquantum sunt unum in essentia.

Sed contra, in virtute divinae essentiae communicat non tantum Filius, sed etiam Spiritus sanctus. Si igitur Pater et Filius spirant Spiritum sanctum inquantum sunt unum in natura, oportet quod etiam Spiritus sanctus simul cum eis spiret seipsum, quod est impossibile. Ergo et primum.

Si dicas, quod repugnat proprietates Spiritus sancti: contra, proprietates non distinguunt nec determinant essentiam, sed tantum personam. Ergo quidquid convenit essentiae in persona Patris et Filii, convenit etiam in persona Spiritus sancti.

Solutio. Respondeo dicendum, quod Pater et Filius spirant Spiritum sanctum, inquantum sunt unum in potentia spirativa. Potentia autem spirativa, sicut et supra dictum est, dist. 7, quaest. 1, art. 2, dicit aliquid quasi medium inter essentiam et proprietatem, eo quod dicit essentiam sub ratione proprietatis: sic enim actus notionalis ab essentia egreditur, non sicut ab agente, sed sicut ab eo quo agitur. Generatio enim non egreditur ab essentia inquantum est essentia, sed inquantum est paternitas. Et si ista duo, scilicet essentia et paternitas, differrent in divinis, egrederetur ab utroque generatio; sed a paternitate immediate, et ab essentia sicut a primo principio. Similiter dico, quod spiratio egreditur ab essentia, non sicut a spirante, sed sicut a principio spirati-

onis, inquantum habet rationem alicujus notionis quae est communis Patri et Filio, quae dicitur communis spiratio: et ita spirativa potentia dicitur essentiam sub ratione talis proprietatis. Et ideo dico, quod procedit Spiritus sanctus a Patre et Filio, inquantum sunt unum in essentia, et in aliqua notione, scilicet in communi spiratione. Et per hoc solvenda sunt argumenta ad utramque partem.

Ad primum ergo dicendum, quod natura communicatur per actum naturae, communiter loquendo; sed determinata communicatio debet esse per actum naturae sub aliqua propria ratione acceptae; et ideo communicatio quae est per spirationem, est actus divinae naturae, inquantum habet rationem spirationis. Et hoc intendit Anselmus, quod impossibile est dicere, quod processionis, quae terminatur in naturam, non sit aliquo modo natura principium, cum sit ibi quasi communicatio univoce. Deus enim procedit a Deo, sicut ignis ab igne.

Et per hoc patet solutio etiam ad secundum: quia eadem est ratio de voluntate et essentia.

Ad tertium dicendum, quod diversorum suppositorum secundum essentiam distinctorum non potest esse notio una; sed si eorum sit essentia una, erit et operatio una. Et quia relatio secundum intellectum innascitur ex aliqua operatione, per consequens erit et relatio una: et ita Pater et Filius possunt convenire in una proprietate relativa.

Ad quartum dicendum, quod ab essentia, inquantum sit essentia, non est actus spirandi, sed inquantum habet rationem talis proprietatis, scilicet communis spirationis. Et quia rationem hanc non habet essentia in Spiritu sancto, ideo non sequitur quod Spiritus sanctus per essentiam suam spiret.

Ad quintum dicendum, quod si proprietates in persona esset aliud ab essentia, de necessitate determinaret ipsam per se vel per accidens; sed quia est idem quod essentia secundum rem, ideo non advenit sibi ut restringens vel determinans eam; tamen secundum unam proprietatem est principium unius (1) actus, cujus non est principium secundum rationem alterius proprietatis: sicut patet etiam quod est principium hujus actus, velle, secundum rationem voluntatis, et hujus actus, scire, secundum rationem scientiae; et tamen essentia per hoc non determinatur realiter, neque distinguitur. Et ideo, cum secundum rationem communis spirationis essentia in Patre et Filio sit principium actus notionalis quo Spiritus sanctum spirant; non oportet quod in Spiritu sancto eadem essentia sit principium ejusdem actus, cum essentia divina in Spiritu sancto non sit communis spiratio, sicut in Patre et Filio.

ARTICULUS IV.

Utrum Pater et Filius sint unus spirator.

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur, quod Pater et Filius sint unus spirator. Per hoc enim non importatur nisi unitas in actu spirandi. Sed uno actu spirant Pater et Filius. Ergo sunt unus spirator, sicut unus Deus propter unitatem Deitatis.

2. Praeterea, sicut Pater et Filius conveniunt

(1) Al. deest unius.

in actu creandi, ita etiam in actu spirandi. Sed propter illam convenientiam Pater et Filius dicuntur unus creator. Ergo eadem ratione debent dici unus spirator.

3. Praeterea, principium dicit relationem consequentem ad actum, quo est principium. Sed Pater et Filius dicuntur unum principium Spiritus sancti, ut infra habebitur, dist. 29, qu. unic., art. 4. Ergo etiam dici debent unus spirator.

Contra, quicumque spirant, sunt spirantes. Sed Pater et Filius spirant Spiritum sanctum. Ergo sunt spirantes; ergo etiam sunt spiratores Spiritus sancti.

Solutio. Respondeo dicendum, quod actus recipit numerum a suppositis; unde etiam verbum significans substantiam per modum actus, dicitur de pluribus personis pluraliter, quamvis sit essentia una, sicut Joan. 10, 50: *Ego et Pater unum sumus*. Actus autem significatur etiam in verbo et in participio et in nomine verbali; sed tamen participium plus accedit ad substantiam quam verbum, et adhuc nomen verbale magis quam participium. Et ideo non praesumimus dicere, quod Pater et Filius spiret Spiritum sanctum; vel quod sint spirans, vel quod sint spiratores; sed quod spirent, et sint spirantes et sint spiratores; et quamvis sit actus unus quo spirant, tamen secundum quod unumquodque eorum magis accedit ad significandum actum, minus proprie potest in singulari praedicari.

Ad primum ergo dicendum, quod quamvis actus sit unus, tamen quando significatur ut actus egrediens a pluribus suppositis, oportet quod significetur pluraliter. Actus enim trahit numerum a suppositis.

Ad secundum dicendum, quod creatio est actus trium personarum, non secundum quod distinctae sunt, sed secundum quod ununtur in essentia: quia etiam per intellectum remota distinctione personarum, adhuc remanet creatio. Et ideo dicimus quod Pater et Filius et Spiritus sanctus sunt unus creator, quamvis non dicamus quod sint unus creans; quia nomen verbale plus recedit ab actu quam participium. Sed spiratio est actus conveniens pluribus suppositis quodammodo, secundum quod di-

stinguuntur, ut supra dictum est, in corp. art. Et ideo etiam in nomine verbali oportet quod actus pluraliter significetur.

Ad tertium dicendum, quod principium non nominat aliquem actum, sed tantum relationem; et quia Pater et Filius referuntur una relatione ad Spiritum sanctum, ideo dicuntur unum principium Spiritus sancti, sed non unus spirator.

Expositio textus.

Misit Deus spiritum Filii sui in corda nostra. Haec probatio non videtur sufficiens: quia Graeci confitentur Spiritum sanctum esse Filium, sed non a Filio.

— Sed dicendum, quod cum oporteat genitivum in aliqua habitudine construi, non potest alia inveniri nisi habitudo originis, quia sola talis relatio personas distinguit; et ideo oportet concedere, quod Spiritus sanctus a Filio oriatur.

Quem ego mittam vobis a Patre. Videtur etiam haec probatio insufficiens: quia hic loquitur de temporali processione Spiritus sancti, quam Graeci a Filio esse concedunt, non autem aeternam. — Sed dicendum, quod cum temporalis processio includat aeternam, ut infra dicitur, dist. 13, qu. 4, art. 3, oportet quod a quo procedit temporaliter, etiam ab aeterno procedat.

Qui aliud docuerit, vel aliter praedixerit, idest contrarium. Haec Magister bene exponit, aliud pro contrario sumens: quod enim non est contrarium sacrae Scripturae, veritas ejus est, secundum Anselmum, nec potest esse quod omnia credenda explicite in illo symbolo continerentur in quo de deo de se ad inferos nulla mentio sit. Processio autem Spiritus sancti continetur ibi implicite, inquantum ibi continetur distinctio personarum, quae aliter esse non posset, ut dictum est.

Sed quaerunt graeci quomodo fuerunt latini ausi hoc addere. Ad quod dicendum, quod necessitas fuit, sicut eorum error ostendit, et auctoritas Romanae Ecclesiae synodum congregandi, in qua exprimeretur aliquid quod implicite in articulis fidei continebatur.

DISTINCTIO XII.

Utrum Spiritus sanctus prius vel plenius procedat a Patre quam a Filio.

Item quaeritur, cum Spiritus sanctus a Patre procedat et Filio, utrum Spiritus sanctus prius vel magis processerit a Patre quam a Filio: quod nititur haereticus ostendere, ita dicens: Si processit Spiritus sanctus a Patre, processit utique aut nato jam Filio, aut non nato Filio. Si vero jam nato Filio processit, ante natus est Filius quam processerit Spiritus sanctus. Praecessit igitur nativitas Filii processionem Spiritus sancti. Si autem processit a Patre, non nato Filio, ante processit quam Filius genitus fuerit.

Responsio Augustini ad id quod primo quaerebatur, scilicet an prius a Patre quam a Filio processerit.

Hic et hujusmodi questionibus, magis laboriosis quam fructuosis, respondet Augustinus (in 15 lib. de Trinit., cap. 26) dicens: « In illa summa Trinitate, quae Deus est, intervallum temporum nulla sunt, per quae possent ostendi, aut saltem requiri, utrum prius de Patre natus sit Filius, et postea de ambobus processerit Spiritus sanctus. Numquid ergo possumus quaerere, utrum jam processerit Spiritus

sanctus de Patre, quando natus est Filius, an nondum processerit, et illo nato de utroque processit? Non possunt prosum ista ibi quaeri ubi ex tempore nihil inchoatur, ut consequenti perficiatur in tempore. Ideo qui potest intelligere sine tempore generationem Filii de Patre, intelligat sine tempore processionem Spiritus sancti de utroque. » Ecce his verbis absoluta est questio illa qua quaerebatur, utrum prius processerit Spiritus sanctus a Patre quam a Filio.

Hic agitur de eo quod secundo quaerebatur, scilicet an magis vel plenius processerit a Patre quam a Filio.

Nunc tractandum est quod secundo quaerebatur, scilicet an plenius, vel magis procedat Spiritus sanctus a Patre quam a Filio. Ad quod dicimus, quia sicut non ante procedit a Patre quam a Filio, ita non magis vel plenius procedit a Patre quam a Filio. Augustinus tamen (in 15 lib. de Trinit., cap. 17) dicit, quod Spiritus sanctus principaliter procedit de Patre: a Non frustra (inquit) in hac Trinitate non dicitur Verbum Dei nisi Filius, nec donum Dei nisi Spiritus sanctus, nec de quo genitum est Verbum et de quo procedit principaliter Spiritus sanctus, nisi Deus Pater. » Ecce audisti, quia Spiritus sanctus principaliter procedit a Patre; sed ne te hoc

turbaret, ipse continuo, ex quo sensu hoc dixerit, aperit subdens: « Ideoque addidi, principaliter, quia et de Filio » Spiritus sanctus procedere reperitur. Sed hoc quoque illi » Pater dedit non jam existenti et nondum habenti, sed quid- » quid unigenito Verbo dedit, gignendo dedit. Sic ergo genuit » eum, ut etiam de illo donum commune procederet, et Spi- » ritus sanctus esset amorum. » Ecce exposuit ipsemet quo- » modo principaliter Spiritus procedat a Patre: non quia » prius vel magis procedat a Patre quam a Filio; sed quia cum » procedat a Filio, hoc ipsum habet Filius a Patre.

Et eodem sensu dicitur Spiritus sanctus proprie procedere a Patre.

Ex eodem sensu etiam dicitur procedere proprie de Patre. Unde Hieronymus (1) in expositione catholicae fidei Nicaeni- que symboli ad Cyrillum, cuius initium est, « Credimus in unum Deum » ait: « Credimus in Spiritum sanctum, qui » de Patre procedit proprie. » Item: « Spiritum sanctum » verum Deum invenimus in Scriptura et de Patre esse » proprie. » Et iterum (ubi supra): « De Patre Filius et » Spiritus sanctus proprie et vere de Patre procedit. » Ecce aperte dicit Spiritum sanctum proprie esse de Patre, et proprie procedere a Patre. Quod non est ita intelligendum tam- quam prius vel plenius a Patre procedat quam a Filio; sed quia hoc habet Pater a se, non ab alio, ut de ipso sit et procedat Spiritus sanctus; Filius autem non a se, sed a Patre hoc habet, ut de ipso sit et procedat Spiritus sanctus.

Et eodem sensu dicitur Spiritus sanctus esse et mitti a Patre per Filium.

Forte etiam juxta hanc intelligentiam dicitur Spiritus sanctus mitti per Filium, et a Patre esse per Filium. Unde Hilarius ad Deum Patrem de Spiritu sancto et Filio loquens in 12 lib. de Trinit. (in fin.) ait: « In Spiritu sancto tuo, » ex te profecto, et per eum misso. » Item: « Ante tempora » Unigenitus tuus ex te natus manet; ita quod ex te per eum Spiritus sanctus tuus est; quod etsi sensu non per-

(1) Immo alius fictivus et suppositivus Auctor inter opera Hieronymi, cuius nomine indignum est tam inelegans et insipientis opus, quod velut epistola Cyrillo scripta supponitur et inscribitur, ut videre est ibi (ex edit. P. Nicolai).

Divisio textus.

Ostenso quod Spiritus sanctus procedit a Patre et Filio, hic inquiri utrum sit aliquis ordo respectu istius processionis inter Patrem et Filium, et dividitur in tres partes: in prima excludit ordinem temporis; in secunda ordinem dignitatis vel potestatis, ibi: *Nunc tractandum est quod secundo quaerebatur*; in tertia astruit ordinem naturae, ibi: *Augustinus tamen in 13 lib. de Trinit. dicit, quod Spiritus sanctus principaliter procedit de Patre*. In primo tria facit: primo movet quaestionem; secundo ponit objectionem haereticam, ibi: *Quod mittitur haereticus ostendere*; tertio ponit solutionem ibi: *Hic, et hujusmodi questionibus magis laboriosus quam fructuosus respondet Augustinus*.

Nunc tractandum est quod secundo quaerebatur. Hic excludit ordinem dignitatis vel potestatis; ostendens quod Spiritus sanctus non plenius procedit a Patre quam a Filio: et primo movet quaestionem; secundo ponit solutionem, ibi: *Ad quod dicimus etc.* *Augustinus tamen in 13 lib. de Trinit. dicit, quod Spiritus sanctus principaliter procedit de Patre*. Hic astruit ordinem naturae, et dividitur in quatuor partes, secundum quatuor quae ostendunt auctoritatem spirationis in Patre. Primo per hoc quod dicitur Spiritus sanctus a Patre principaliter procedere. Secundo ex hoc quod dicitur proprie procedere de ipso, ibi: *Et eodem sensu etiam di-*

» cipiam, tamen teneo conscientiam. In spiritualibus enim rebus » tuis habes sum. » Item in eodem (ubi supra): « Conserva » hanc, oro, fidei meae religionem, ut quod in regeneratione- » nis meae symbolo professus sum, semper obtineam; te Pa- » trem scilicet, et Filium tuum cum teo amorem; et Spi- » ritum sanctum tuum, qui ex te per unigenitum tuum est, » promerear. » Ecce aperte dicit. Spiritum sanctum a Patre per Filium et mitti et esse. Quod non est intelligendum quasi a Patre per Filium minorem mittatur vel sit; sed quia ex Patre et Filio est, mittitur ab utroque; sed hoc ipsum habet Filius a Patre, ut ab ipso et sit et mittatur Spiritus sanctus. Hoc ergo voluit significare Hilarius distinctionem faciens in locutione, ut ostenderet in Patre esse auctoritatem. Inde est etiam quod veritas ostendens Patrem esse auctorem processionis qua procedit Spiritus sanctus a Filio, dixit in Evangelio (Joan. 15, 26): « De Patre procedit » eum de Patre et Filio procedit Spiritus sanctus. Unde Augustinus (15 de Trinit., cap. 27) quaerit: « Si de Patre et Filio procedit Spiritus » sanctus, cur Filius dicit: De Patre procedit? Cur putas, » nisi quia solet ad eum referre etiam quod ipse est, sicut » de quo et ipse est; sicut ait (Joan. 7, 16): Mea doctrina » non est mea, sed ejus, qui misit me? Si igitur hic intelli- » gitur ejus doctrina, quam tamen dixit non suam, sed Patris; » quanto magis illic intelligendus est Spiritus sanctus de ipso » procedere, ubi sic ait: de Patre procedit; ut non deeret; de » me non procedit? A quo autem habet Filius ut sit Deus » (est enim de Deo, Deus) ab illo habet utique et etiam de » illo procedat Spiritus sanctus. Et ideo Spiritus sanctus, ut » etiam de Filio procedat, sicut procedit de Patre, ab ipso » habet Patre. Quapropter qui potest intelligere in eo quod » ait Filius (Joan. 15, 26): Sicut habet Pater vitam in se- » metipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso, non » sine vita existentem jam Filio vitam Patrem dedisse; sed ita » eum sine tempore genuisse, ut vita quam Pater Filio gi- » gnendo dedit, coaeterna sit vitae Patris, qui dedit: intelli- » gitur etiam sicut habet Pater in semetipso, ut de illo » procedat Spiritus sanctus, sic dedisse Filio ut de illo pro- » cedat idem Spiritus sanctus; et utrumque sine tempore. » Ita ergo dictum est Spiritum sanctum de Patre procedere » ut intelligatur etiam, quod procedit de Filio, de Patre esse » et Filio. Si enim quisquid habet, de Patre habet Filius, » de Patre habet utique et de illo procedat Spiritus sanctus. » Sed nulla ibi tempora cogitentur quae habent prius et » posterius, quia ibi omnino nulla sunt. »

citur procedere proprie de Patre. Tertio per hoc quod dicitur Spiritus sanctus esse a Patre per Filium, ibi: *Forte etiam juxta hanc intelligentiam dicitur Spiritus sanctus mitti per Filium, et a Patre esse per Filium*. Quarto per hoc quod in processione Spiritus sancti aliquando solus Pater nominatur, ibi: *Inde est etiam quod Veritas ostendens Patrem esse auctorem processionis qua procedit Spiritus sanctus a Filio, dixit in Evangelio*.

QUAESTIO I.

Ad intellectum hujus partis tria quaeruntur: 1.º utrum generatio Filii praecedat aliquo modo processionem Spiritus sancti; 2.º utrum Spiritus sanctus prius vel plenius procedat a Patre quam a Filio; 3.º utrum procedat a Patre mediante Filio.

ARTICULUS PRIMUS.

Utrum generatio sit prior processione.

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod generatio praecedat processionem. Principium enim processionis, ad minus naturaliter, est prius processione. Principium autem processionis Spiritus sancti est Filius, qui est terminus generationis; ut supra dictum est, dist. 3, qu. 2, art. 1. Ergo generatio praecedit processionem.

ARTICULUS II.

Utrum Spiritus sanctus magis procedat a Patre quam a Filio.

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod Spiritus sanctus magis procedat a Patre quam a Filio. Sicut enim dicit Philosophus (1) (in lib. de Causis), omnis causa primaria plus est influens in suum causatum quam causa secundaria. Sed Filius est quasi secunda causa, Pater autem quasi primum principium, quod non est de aliquo. Ergo Spiritus sanctus magis procedit a Patre quam a Filio.

2. Item, Philosophus (in 1.º Poster., text. 3): *Propter quod unumquodque tale et illud magis*. Sed Filius hoc quod est principium Spiritus sancti habet a Patre. Ergo Pater magis est principium quam Filius.

3. Praeterea, illud quod est principium alicujus principaliter et proprie, videtur esse magis ejus principium quam illud quod non est ita. Sed, sicut dicitur in littera, Spiritus sanctus procedit a Patre principaliter et proprie; non autem dicitur hoc de Filio. Ergo etc.

4. Praeterea, Spiritus sanctus non habet aliquid quod non habeat a Patre; habet autem aliquid quod non habet a Filio, hoc scilicet quod procedit a Patre. Ergo Spiritus sanctus magis procedit a Patre quam a Filio.

Contra est quod dicitur in littera.

Praeterea, ubi est summa aequalitas, non potest esse magis et plenius. Sed inter Patrem et Filium est summa aequalitas. Ergo Spiritus sanctus non potest esse magis ab uno quam ab alio.

Solutio. Respondeo dicendum, quod Spiritus sanctus nec prius nec plenius nec magis procedit a Patre quam a Filio. Et ratio hujus tota est, quia Pater et Filius sunt unum principium Spiritus sancti; et ubi est unitas, non potest esse distinctio plenitudinis.

Ad primum ergo dicendum, quod Pater quamvis dicatur principium Filii et Spiritus sancti, tamen non potest dici causa, proprie loquendo: causa enim semper ponit diversitatem essentiae, sicut patet in omnibus. Sed principium aliquid a quo aliquid fluit, est consubstantiale rei cuius est principium: sicut dicimus, quod punctum est principium lineae, et cor principium animalis, et fundamentum domus; et ideo propter consubstantialitatem Pater dicitur principium, sed non causa.

Praeterea, causatum habet dependentiam ad causam. Sed principium importat originem quamdam, secundum quod dicitur principium, ex quo incipit aliquid.

Item, quamvis dicatur principium, non tamen potest dici primum; quia ibi non est aliquid prius et posterius, ut dictum est, dist. 9, quaest. 2, art. 1. Unde patet quod illa auctoritas non est ad propositum: quia Pater nec est causa nec primaria respectu Filii et Spiritus sancti. Si tamen in hoc non fiat vis, adhuc Pater et Filius respectu Spiritus sancti non se habent sicut duo principia, sed sicut unum; et ideo nullus gradus inter eos invenitur in spirando Spiritum sanctum.

(1) Non Aristoteles, sed Philosophus quidam Arabs, qui ex Proeli propositionibus eum confect (ex edit. P. Nicolai).

Ad secundum dicendum, quod dictum Philosophi verificatur, quando illud quod convenit alicui propter aliquid aliud, est diversum in utroque, et praecipue quando unum est causa, alterius essentiali ordine causae; tunc enim causalitas sua est respectu totius speciei, et non unius individui tantum, ut dicit Avicenna (9 Metaph., cap. 2), sicut calor est magis in igne quam in corpore mixto, quia propter ignem est in corpore mixto. Sed quavis Filius habeat a Patre hoc quod spirat Spiritum sanctum, nihilominus tamen non est hoc diversum in Patre et Filio; quia eandem virtutem spirativam, quam Pater habet, Filius communicat: et ideo per illam aequaliter Pater et Filius Spiritum sanctum spirant. Et si etiam non esset una numero, sed specie tantum, ratio non valeret: sicut patet in omnibus univoceis generationibus: non enim pater Socratis plus influit in filium Socratis quam Socrates.

Ad tertium dicendum, quod Spiritus sanctus dicitur esse principaliter a Patre, quia in Patre est auctoritas spirationis, a quo etiam habet Filius virtutem spirativam, et non propter aliquem ordinem vel gradum prioritatis vel posterioritatis Patris et Filii. Similiter etiam propter eandem rationem dicitur proprie procedere a Patre, maxime cum haec praepositio a apud Graecos notet relationem ad primam originem: unde apud eos non dicitur, quod laeus sit a rivo, sed quod est a fonte; et inde est etiam, quod non concedunt, quod Spiritus sanctus sit a Filio, sed a Patre. Nihilominus tamen non est dicendum, quin etiam a Filio proprie procedat, qui cum Patre est unum principium Spiritus sancti. Non autem sic rivus et fons sunt unum principium lacu.

Ad quartum dicendum, quod Spiritus sanctus non aliter nec alia processione procedit a Patre quam a Filio: unde processio Spiritus sancti tota est a Filio, sicut etiam tota est a Patre. Unde non sequitur quod alia res sit in Spiritu sancto quae non sit a Filio. Sed verum est quod illa processio non est a Filio secundum omnem sui habitudinem, sed hoc in nullo derogat plenitudini processionis. Accidit enim processioni Spiritus sancti quod secundum habitudinem quae est a Filio, sit a Patre: non quia a Filio est Spiritus sanctus, sed quia Filius est a Patre.

ARTICULUS III.

Utrum Spiritus sanctus procedat a Patre mediante Filio. — (1 p., quaest. 56, art. 3.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod Spiritus sanctus procedat a Patre mediante Filio. Illud enim per quod aliquid procedit, videtur esse medium in processione. Sed Spiritus sanctus procedit a Patre per Filium. Ergo procedit a Patre mediante Filio.

2. Praeterea, constat quod tertium non exit a primo, nisi per medium. Sed Spiritus sanctus dicitur esse tertia persona in Trinitate. Ergo non procedit a Patre, qui est principium non de principio, nisi mediante Filio.

3. Praeterea, in imagine creata amor repraesentat Spiritum sanctum, et notitia Filium. Sed amor non procedit a mente nisi mediante notitia. Ergo nec Spiritus sanctus a Patre nisi Filio mediante.

4. Sed contra, videtur quod immediatus procedit a Patre quam a Filio. Immediatum enim

principium dicitur principalius quam mediatum, ut patet in primis propositionibus, quae immediatae dicuntur. Sed Spiritus sanctus procedit principaliter a Patre. Ergo immediatus procedit ab ipso quam a Filio.

Solutio. Respondeo dicendum, quod omne medium aliquo modo distinguitur ab his inter quae medium dicitur. Cum autem in spiratione Pater et Filius sint duo spirantes, in quantum sunt unum in potentia spirativa, possumus loqui de actu spirationis per comparisonem ad ipsos spirantes, vel ad principium spirandi sicut virtute cuius fit spiratio. Si autem consideremus ipsum principium, scilicet potentiam spirativam, cum in hoc non distinguatur Pater et Filius, non potest dici spiratio esse a Patre mediante Filio. Si autem consideremus ipsos spirantes qui distincti sunt, et secundum hoc praebent suppositum spirationi, sic est ibi mediatio, secundum quod est ibi ordo naturae: quia Filius est ex Patre, et Spiritus sanctus simul a Patre et Filio. Unde dicit Richardus (3 de Trinit., cap. 6 et 7), quod generatio in divinis est a Patre immediate; sed processio Spiritus sancti quodammodo est mediate et quodammodo immediate. Immediatum quantum ad virtutem spirativam, quae est una Patris et Filii, et iterum quantum ad ipsum suppositum Patris quod immediate est principium processionis, quia ipse simul et Filius spirant. Sed mediate, in quantum Filius, qui spirat, est a Patre.

Ad primum igitur dicendum, quod per hoc quod dicitur, Spiritum sanctum procedere a Patre per Filium, designatur auctoritas in Patre, respectu Filii; quia Filius habet a Patre quod Spiritum sanctum spiraret. Ex hoc autem non ponitur mediatio aliqua nisi ex parte suppositorum, quae distinguuntur per hoc quod unum est ab alio, ratione cuius in uno est auctoritas respectu alterius.

Ad secundum dicendum, quod Spiritus sanctus uno modo, ut dicitur est, procedit a Patre mediante Filio: sed hoc non excludit quin etiam immediate a Patre procedat, ut dictum est, in corp. art. praeced.

Ad tertium dicendum, quod imago quae est in anima, deficienter repraesentat Trinitatem; notitia enim est omnino distincta a mente; et ideo simpliciter amor a mente mediante notitia procedit. Sed in divinis personis Filius non quantum ad omnia distinguitur a Patre; et ideo secundum aliquid non est ibi mediatio.

Ad quartum dicendum, quod quando sunt multae causae agentes ordinate, possunt dupliciter considerari, secundum quod est duo invenire in agente, scilicet ipsum agens quod exercet actionem, et virtutem ipsius quae est principium actionis impositio (1). Si igitur considerentur causae agentes ordinate secundum rationem agentis cuius est agere, sic quanto agens est posterius, tanto magis est proximum et immediatum ad actionem, et ad id quod per actionem educitur. Si autem considerentur quantum ad virtutem quae est principium operationis, quanto causa est magis prima, tanto est magis immediata, eo quod agens secundum non agit, nisi in quantum est motum a primo, et secundum quod virtus primi est in ipso. Unde oportet ut semper resolvatur virtus ultimi agentis in virtutem agentis primi. Verbi gratia, quod planta

(1) Locus videtur corruptus. An legendum in posterius?

Expositio textus.

Aut jam nato Filio, aut non nato Filio. Videtur quod necessarium sit alterum dare, quia differunt per affirmationem et negationem. — Et dicendum, quod utraque istarum est duplex, ex eo quod cum dicitur, Spiritus sanctus procedit a Patre, jam nato Filio, participium potest designare tempore praeteritum, et adverbium, *nunc* proximum ante praesens tempus, et sic est falsa, quia significatur quod generatio Filii duratione processionem Spiritus sancti praecedat; et in hoc sensu negativa est vera si negative sumatur, ut feratur negatio ad totum, et non ad participium tantum. Si autem participium designat perfectionem nativitatis, et adverbium, *nunc* aeternitatis, sic vera est; quia existente perfecta generatione Filii est ab aeterno processio Spiritus sancti; et in hoc sensu negativa falsa est.

Aut plenius vel magis procedat Spiritus sanctus a Patre quam a Filio. Haec duo differunt, ut plenius dicitur procedere ab illo a quo plura recipit, sed magis ab illo qui de majori virtute ad ejus processionem operatur. *Principaliter procedit de Patre.* Videtur esse falsum: quia si a Patre principaliter, ergo secundario a Filio. — Et dicendum, quod *principaliter* non dicit gradum virtutis, sed ordinem originis; quia a Patre Filius habet quod Spiritum sanctum spiraret.

DISTINCTIO XIII.

Quare Spiritus sanctus, cum sit de substantia Patris, non dicitur Filius vel genitus, sed tantum procedens.

Post haec considerandum est, quantum a talibus quales nos sumus, intelligi potest, cum Spiritus sanctus procedat de Patre, et sit de substantia Patris, cur non dicitur esse natus, sed potius procedere, et cur non dicitur Filius. Quare autem Spiritus sanctus non dicitur vel sit natus, et ideo non sit Filius, Augustinus ostendit (in 15 libro de Trinit., cap. 27) dicens: « Si Spiritus sanctus Filius diceretur, amborum utique Filius diceretur: quod absurdissimum est. Filius quippe nullus est duorum nisi patris et matris. Absit autem ut inter Deum Patrem et Deum Filium tale aliquid suspicemur. Absurdissime ergo Filius diceretur amborum, id est Patris et Filii: amborum enim Filius diceretur, si non ambo genuissent: quod absurdum omnium sanorum sensus. Non ergo ab utroque est genitus, sed procedit ab utroque amborum Spiritus. » His verbis ostenditur, cur Spiritus sanctus cum sit de Patre, non tamen dicatur genitus vel Filius.

Cum Spiritus sanctus non dicitur genitus, cur Filius dicitur procedere.

Cum autem Spiritus sanctus non dicitur genitus, sed tantum procedens, quaeri solet, cur non dicitur Filius tantum genitus, sed et procedens, sicut ipse in Evangelio Joannis ait (cap. 16, 27): « Ego ex Deo processi (vel exivi) et veni in mundum. » Non ergo tantum Spiritus sanctus procedit a Patre, sed etiam Filius. Ad quod dicitur, quod cum utroque procedat a Patre, dissimiliter tamen. Nam Spiritus sanctus (ut ait Augustinus in 5 lib. de Trinit., cap. 14), procedit a Patre non quomodo natus, sed quomodo datus vel donatus; Filius autem processu nascendo, exit ut genitus. Ac per hoc, illud elucet, ut potest, scilicet cur Spiritus sanctus etiam non sit Filius, cum et ipse a Patre exeat. Ideo Spiritus non dicitur Filius, quia neque natus est, sicut Uigenitus; neque factus ut per Deum gratiam in adoptionem nasceretur, sicut nos.

Quod non potest distinguere a nobis inter generationem Filii et processionem Spiritus sancti.

Inter generationem vero Filii et processionem Spiritus

sancti, dum hic vivimus, distinguere non sufficimus. Unde Augustinus Maximino praemissam quaestionem refutanti, scilicet quaerenti cur Spiritus sanctus non diceretur Filius, cum de Patris esset substantia, respondens, sic ait (lib. 5 cont. Maximinum, cap. 14): « Quaeris a me, si de substantia Patris est Filius, de substantia Patris est etiam Spiritus sanctus, cur unus Filius, et alius non sit Filius. Ecce res pondosa, sive capias, sive non capias. De Patre est Filius, de Patre est Spiritus sanctus; sed ille genitus est, iste procedens. » Ideo ille Filius est Patris, de quo est genitus; iste autem Spiritus est utriusque, quoniam de utroque procedit. Sed ideo cum de illo loqueretur, ait (Joan. 15, 26): de Patre procedit, quoniam Pater processionis ejus est auctor, qui talem Filium genuit, et gignendo ei dedit ut etiam de ipso procederet Spiritus sanctus. Nam nisi procederet etiam de ipso, non diceret discipulis (Joan. 20, 22): accipite Spiritum sanctum, eumque insufflando daret, ut a se quoque procedere significans, aperte ostenderet flando, quod spirando dabat occulte. Quia ergo si nasceretur, non tantum de Patre, nec tantum de Filio, sed de ambobus utique nasceretur, sine dubio Filius diceretur amborum. Ac per hoc, quia Filius amborum nullo modo esset, non oportuit nasci cum de ambobus. Amborum est ergo Spiritus sanctus procedendo de ambobus. »

Hic dicit, quod non valet inter duo illa distinguere.

Quid autem inter nasci et procedere intersit, de illa excellentissima natura loquens explicare quis potest? Non enim omne quod procedit, nascitur; quoniam omne procedit quod nascitur; sicut non omne quod lipos est, homo est, quoniam lipos sit omnis qui homo est. Hoc scio. Distinguere autem inter illam generationem et hanc processionem nasci, non valeo, non sufficere. Ac per hoc, quia illa et ista est ineffabilis, sicut Propheta de Filio loquens ait (Isa. 55, 8): « Generationem ejus quis enarrabit? » ita de Spiritu sancto verissime dicitur: « Processionem ejus quis enarrabit? » Satis sit ergo nobis, quia non est a seipso Filius, sed ab ipso de quo natus est; non est a seipso Spiritus sanctus, sed ab illo de quo procedit, et quia de utroque procedit, sicut jam ostensimus. De Spiritu sancto quomodo ipse de Deo sit, nec tamen ipse Filius sit, quoniam procedendo, non nascendo legitur esse de Deo, jam superius, quantum visum est, disputavimus.

An Spiritus sanctus debeat dici ingenuus.

Nunc considerandum est, cum Spiritus sanctus non sit genitus, utrum debeat dici ingenuus. Ad quod dicitur Spiritus sanctum nec genitum nec ingenuum debere dici. Unde Augustinus ad Orosium (1) ait: « Spiritus sanctum nec genitum nec ingenuum fides certa declarat: quia si dixerimus ingenuum, duos patres affirmare videbitur, si autem genitum, duos filios credere culpamur. » Sicut enim solus Filius dicitur genitus, ita et solus Pater dicitur ingenuus, eo quod ab alio non sit. Unde Augustinus (in 13 lib. de Trinitate, cap. 26): « Pater, inquit, solus non est de alio, ideo solus appellatur ingenuus, non quidem in Scripturis; sed in consuetudine disputantium, et de re tanta sermonem, qualem valuerint, profertur. Filius autem de Patre natus est, et Spiritus sanctus de Patre principialiter, et communiter de utroque procedit. Idcirco, cum Spiritus sanctum genitum non dicamus, dicere tamen non audemus ingenuum, ne in hoc vocabulo vel duos patres in illa Trinitate, vel duos qui non sunt de alio quispiam suspicetur. » Ecce his verbis aperte ostendit, Spiritus sanctum nec genitum nec ingenuum debere dici.

Quod Hieronymus dicit Spiritum sanctum ingenuum, quod videtur praedicis adversari.

Hieronymus tamen in Regulis definitionum contra haereticos (2) Spiritum sanctum dicit ingenuum his verbis: « Spiritus

(1) Nempe in dialogo quaest. 2. . . . Sed suppositum opus est, non germanum, tum quia illud non commemorat Augustinus in retractationibus, nec Possidius in indiculo notat, tum quia nihil habet quod Augustino dignum videri possit (ex edit. P. Nicolai).

(2) Nec ullus talis liber inter opera Hieronymi occurrit, nec quod ex illo referatur, in Hieronymo ulibi extat, ut nec ea quae inferius adiunguntur, sed solummodo lib. 1 Dydimi de Spiritu sancto, quem latine reddidit Hieronymus, dicitur esse Spiritus sanctus increatus et ineffectus (ex edit. P. Nicolai).

Divisio textus.

Postquam determinavit de processione aeterna Spiritus sancti quantum ad modum et principium, hic determinat de ipsa per comparationem ad generationem, et dividit in partes duas: in prima inquit utrum Spiritus sanctus procedens possit dici genitus ut Filius; in secunda utrum possit dici ingenuus, ibi: *Nunc considerandum est, cum Spiritus sanctus non sit genitus, utrum debeat dici ingenuus.* Prima in duas: primo ostendit quod Spiritus sanctus procedens non potest dici Filius; secundo inquit differentiam generationis Filii et processionis Spiritus sancti, ibi: *Inter generationem vero Filii et processionem Spiritus sancti, dum hic vivimus distinguere non sufficimus.* Circa primum duo facit: primo inquit utrum Spiritus sanctus possit dici genitus; secundo, cum non dicatur genitus sed procedens, quare Filius non tantum dicitur genitus, sed etiam procedens, ibi: *Cum autem Spiritus sanctus non dicatur genitus, sed tantum procedens, quaeri solet cur Filius non dicatur tantum genitus, sed et procedens.* Utraque pars dividitur in quaestionem et responsum.

Inter generationem vero Filii et processionem Spiritus sancti, dum hic vivimus, distinguere non sufficimus. Hic inquit differentiam generationis et processionis, et circa hoc duo facit: primo determinat quaestionem quantum ad id quod scire possumus, scilicet quod Spiritus sanctus procedit et non gignitur, Filius autem procedit et gignitur; secundo

« sanctus Pater non est, sed ingenuus atque infectus. Pater non est, quia Patris est, et in Patre est; processionem habet ex Patre, et non nativitate. Filius non est quia genitus non est. » Ecce his verbis dicitur Spiritus sanctus esse ingenuus, quod videtur adversari praemis verbis Augustini.

Determinatio secundum diversas acceptiones.

Sed ut istam quae videtur repugnantiam de medio abigamus, dicimus, quod Hieronymus aliter accepit nomen ingenuum, et aliter Augustinus. Accipit enim Augustinus (3 de Trinitate, cap. 7) ingenuum qui vel quod ab alio non est, et secundum hoc de solo Patre dicitur. Hieronymus vero ingenuum dicit non genitum; et secundum hoc de Spiritu sancto potest dici, cum Spiritus sanctus non sit genitus.

Ex his verbis Hieronymi ostendit ex quo sensu dixerit Spiritum sanctum ingenuum.

Quod autem Hieronymus ita acceperit, ostenditur ex verbis suis, quibus in eodem tractatu utitur, faciens talem divisionem: « Omne quod est, aut ingenuum est, aut genitum, aut factum. Est ergo quod nec natum est nec factum; et est quod natum est et factum non est; et est quod nec natum est nec factum est; et est quod factum est et natum non est; et est quod factum est et natum est et renatum est; et est quod factum est et natum est et renatum non est. Nunc propositorum singulis rebus subsistentiam destinemus. Quod ergo nec natum nec factum est, Pater est: non enim ab aliquo est. Quod autem natum est et factum non est Filius est, qui a Patre genitus est, non factus est. Quod iterum nec natum nec factum est Spiritus sanctus est qui a Patre procedit. Quod etiam factum est et natum non est caelum et terra etc. quae sunt insensibilia. Quod autem factum est et natum est et renatum est, homo est. Quod vero factum est et natum est et renatum non est, animalia sunt. » Ecce his verbis ostendit Hieronymus se ingenuum accipere non genitum. Aliter enim non esset praemis divisioni vera, scilicet, omne quod est aut ingenuum aut genitum aut factum est; atque in divisionis huius prosecutione in assignatione ingenii, ubique ponit non natum.

quantum ad id quod perfecte scire non possumus, qualiter scilicet differunt processio et generatio: quia cum utrumque sit ineffabile, utriusque modum plene comprehendere non valeamus, ibi: *Quid autem inter nasci et procedere intersit. . . . explicare quis possit?*

Nunc considerandum est, cum Spiritus sanctus non sit genitus, utrum debeat dici ingenuus. Hic ostendit quod Spiritus sanctus sicut nec genitus, ita nec ingenuus dici debet: et primo ostendit veritatem; secundo removet objectionem, ibi: *Hieronymus tamen . . . dicit Spiritum sanctum ingenuum etc.* ubi tria facit: primo inducit contrarietatem; secundo ponit solutionem, ibi: *Sed ut istam quae videtur repugnantiam de medio abigamus, dicimus;* tertio ponit solutionis confirmationem, ibi: *Quod autem Hieronymus ita acceperit, ostenditur ex verbis ejus.*

QUAESTIO II.

Ad intelligentiam huius partis, quatuor quaeruntur: 1.º utrum in Deo sit aliqua processio; 2.º si est, utrum sit una tantum vel plures; 3.º qualiter duae processionem nominari debeant; 4.º si Spiritus sanctus, qui procedit, non dicatur genitus, utrum debeat dici ingenuus.

ARTICULUS PRIMUS.

Utrum processio sit in Deo.

(1 p., qu. 27, art. 1; et de Pot., qu. 10, art. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod in Deo non sit processio. Processio enim dicit motum

quemdam processivum. Omnis autem motus indigentiae et imperfectionis est, et Deo non competit. Ergo in Deo non est processio.

2. Item, processio dicit exitum unius ab alio. Exitus autem est per distantiam exeuntis ab eo ex quo exit. Cum igitur in divinis personis sit omnino indistantia, videtur quod ibi non sit processio.

3. Praeterea, omnis processio est ab aliquo in aliquid. Sed divinae personae cum sint per se subsistentes, non sunt ab aliquo in aliquid. Ergo videtur quod non conveniat eis procedere.

Contra, Joan. 13, 26: *Cam venerit Paraclitus, quem ego mittam a Patre, Spiritus veritatis, qui a Patre procedit.* Ergo etc.

Praeterea, in anima est imago Trinitatis. Sed in anima invenitur notitia procedere a mente, et amor ab utroque. Videtur ergo quod sit processio etiam in divinis personis.

Solutio. Respondeo dicendum, quod processio dicitur dupliciter: uno modo dicit motum localem qui proprie est motus animalis motu progressivo, et talis processio non potest esse in divinis, nisi metaphorice loquendo: secundum similitudinem enim talis processionis dicitur divina sapientia vel bonitas procedere in creaturas, secundum quod similitudinem suam gradatim efficit in illis; secundum quem modum quaedam Deo aliis similia sunt. Alio modo dicitur processio educio principii a suo principio; et cum in divinis personis una sit ab alia sicut a principio, per motum istum proprie est processio in divinis.

Ad primum ergo dicendum, quod in creaturis quaelibet processio est per aliquem motum vel mutationem; quia nec aliquid localiter procedit nisi per motum, nec aliquid a causa sua egreditur nisi aliqua mutatione contingente circa ipsum a quo egreditur, si sit de essentia eius, vel saltem circa id quod egreditur. In divinis autem est origo unius personae ab alia sine aliqua mutatione, ut supra de generatione dictum est, dist. 4, quaest. 1, art. 1, cum nihil praedicatur de Deo secundum id quod imperfectionis est in ipso.

Ad secundum dicendum, quod quamvis in divinis personis non sit distantia secundum locum neque secundum essentiam, est tamen distinctio in personis secundum proprietates personales; et hoc sufficit ad rationem processionis.

Ad tertium dicendum, quod processio localis est in aliquid sicut in terminum motus; sed quod procedit a causa, non oportet quod in alterum procedat, et sic sumitur processio in divinis.

ARTICULUS II.

Utrum processio divina sit tantum una.

(1 p., qu. 27, art. 5, et 4; et 4 cont. Gen., cap. 14.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod in divinis una tantum sit processio. Sicut enim paternitas notat proprietatem originis, ut a quo est aliquid; ita processio, ut qui est ab alio. Sed supra dictum est, dist. 7, quaest. 2, art. 2, quod in divinis non potest esse nisi una paternitas. Ergo nec nisi una processio.

2. Praeterea, in omnibus habentibus unam naturam in specie, non est nisi unus modus quo natura illa communicatur; unde etiam dicit Com. S. Th. Opera omnia. V. 6.

mentator (1) 8 Physic. (text. 46), quod mores qui generantur ex putrefactione terrae, et qui generantur ex semine, non sunt ejusdem speciei. Sed per processionem personarum communicatur natura divina, quae est una tantum non solum in specie, sed etiam in numero. Ergo non est nisi unus modus processionis in divinis.

3. Praeterea, operationes vel actus distinguuntur ad invicem penes terminos et penes principia. Sed processio in divinis est semper ab eodem principio, quia omnis processio est virtute naturae ipsius producentis; est etiam ad eundem terminum per processionem acceptum, quia in processione divina semper accipitur divina natura. Ergo videtur quod non sit nisi una processio in divinis.

4. Praeterea, si sunt duae processionem, aut differentiam habebunt ex parte essentiae, aut ex parte relationum, cum non sint plura in divinis. Sed ex parte essentiae non invenitur diversitas nisi rationis secundum pluralitatem attributorum; diversitas autem rationis non causat pluralitatem realem, qualem oportet esse processionum duarum, secundum quas duae personae realiter distinctae procedunt. Ergo ex parte essentiae non potest sumi realis diversitas processionum. Similiter nec ex parte relationum; relationes enim secundum rationem intelligendi consequuntur processionem; eo enim Filius est, quia a Patre procedit. Ergo videtur quod nullo modo possunt esse processionem plures in divinis.

Contra, secundum unam processionem est unus tantum procedens. Sed in divinis sunt duae personae procedentes, scilicet Filius et Spiritus sanctus, ut habetur in littera. Ergo videtur quod oportet esse duas processionem.

Solutio. Respondeo dicendum, quod quidam dicunt quod istae duae processionem realiter distinguuntur, nec oportet quaerere quo distinguantur, quia sunt prima distinguenda personae; sicut nec quaerimus quo distinguuntur rationale et irrationale. Sed hoc non videtur conveniens: quia generatio et processio nullam habent oppositionem ad invicem; omnis autem distinctio formalis est secundum aliquam oppositionem. Et praeterea processio et generatio significantur per modum operationum. Hoc autem non convenit, ut per operationem vel motum, distinguantur operantia vel operata; sed magis e converso, quia actiones differunt specie secundum formas agentium, ut calefacere et infrigidare, et motus secundum terminos. Et ideo alii dicunt quod differentia sumitur ex hoc quod generatio est processio naturae, et processio Spiritus sancti est processio voluntatis. Sed hoc etiam non competit: quia voluntas et natura in divinis solum ratione distinguuntur. Unde talis distinctio, realis distinctionis ratio esse non potest, quia principium non est debilius principiato. Et praeterea secundum hoc processio intellectus, secundum quam dicitur Verbum, esset alia a processione naturae, secundum quam dicitur Filius. Et ideo dicendum, quod in divinis non potest esse aliqua realis distinctio et pluralitas, nisi secundum relationes originis. Et ideo secundum hoc nos oportet investigare pluralitatem procedentium et processionum. Dico igitur secundum hoc, quod est in divinis aliqua processio secundum quam una persona pro-

(1) Sic absolute Commentator, seu Averroes, ut expresse S. Thomas refert in 7 Metaph., lect. 6, §. 6 (ex edit. P. Nicolai).

credit ab una; et haec est processio generationis, secundum quam Filius est a Patre; et ideo dicitur esse per modum naturae vel intellectus; procedit enim ut Filius, et ut Verbum: quia in utroque modo istarum processionum, scilicet naturae et intellectus, est unius ab uno processio. Item est aliqua processio in divinis quae est simul a duobus, scilicet ab eo qui procedit et ab eo a quo procedit; et haec distinguitur a prima secundum originem; quia ista secunda processio est a procedente secundum processionem praedictam, quae est per modum naturae. Et inde est quod ista processio dicitur per modum voluntatis esse, quia per consensum ex duobus volentibus potest unus amor procedere. Et secundum istos modos diversos originis, producuntur plures personae relatione originis distinctae, scilicet Filius, qui est a Patre, et Spiritus sanctus, qui est ab utroque. Unde concedo quod nisi Spiritus sanctus esset a Filio, non esset assignare distinctionem realem inter Filium et Spiritum sanctum.

Ad primum ergo dicendum, quod paternitas dicit modum determinatum originis, qui ulterius non potest multiplicari secundum diversam rationem originis, sed tantum secundum materiam, ut diversificetur in numero; sed processio dicit originem in communi, et potest secundum duos modos originis determinari; scilicet quod sit processio unius ab uno non procedente, et quod sit processio etiam a procedente. Plures modi non possunt inveniri qui distinguantur ex ratione originis; et ideo non possunt esse plures processionis in divinis quam duae. Si enim acciperetur processio ab uno procedente vel pluribus, non esset differentia nisi secundum unum et plura, quae differentia nullo modo ad originem pertinet, sicut si divideretur gressibile, non per bipes et quadrupes, sed per album et nigrum.

Ad secundum dicendum, quod in natura creata est duplex communicatio: una quae est per modum naturae, et alia quae est per modum amoris. Non autem in utraque communicationum communicatur natura, sed tantum in ea quae est per modum naturae. Ex imperfectione autem voluntatis creatae est quod non potest communicari per eam naturam; quia illud quod procedit per modum voluntatis, scilicet amor, non est hypostasis per se subsistens, sicut in divinis; et ideo ex perfectione divinae naturae est quod communicetur non tantum per actum naturae, qui est generatio, sed per actum voluntatis, qui est consensus amoris.

Ad tertium dicendum, quod distinguuntur processionis in divinis et penes principium et penes finem. Ut enim superius dictum est, quavis natura divina sit principium generationis in Patre, non tamen absolute sub ratione naturae, sed sub ratione paternitatis. Et similiter a natura divina, in quantum est natura quae acquiritur in Filio per generationem, non habet Filius quod sit Filius, sed ab eo quod natura in Filio secundum rem est ipsa filio. Et ita patet quod ipsae relationes se habent aliquo modo ut principium et ut terminus ad ipsas processionis.

Ad quartum dicendum, quod, cum secundum processionis distinguantur personae, quae realiter plures sunt, non potest dici quod processionis re non differunt sed ratione tantum. Nihil enim causat distinctionem majorem, formaliter loquendo, quam sit distinctio qua distinguuntur ipsa ad invicem.

Sed sicut proprietates personales, secundum quod comparantur ad essentialia, sunt idem re, quia sunt divina essentialia, a qua tantum ratione differunt; secundum autem quod ad aliquid dicuntur, sunt secundum rem plures; ita est etiam de processionibus: quia secundum quod comparantur ad naturam ut principium vel terminus, non distinguuntur nisi ratione, secundum quod dicitur in Deo voluntas et natura ratione differre; sed quia comparantur etiam ad proprietates relativas sicut ad principium vel terminum, ut dictum est, dist. 2, qu. 1, art. 3, ideo ex hoc etiam habent realem differentiam.

Quod ergo objicitur, quod relationes consequuntur processionis, unde magis videtur quod processionis diversae causent diversitatem relationum, quam e converso: vel ad minus erit ibi circulo: dicendum, quod relatio in divinis non tantum habet quod sit relatio, sed etiam quod sit personalis, id est constituens personam; et ex hoc habet quasi actum differentiae constitutivae et formae propriae ipsius personae, cujus est operatio generationis vel spirationis; et ideo non est inconveniens quod secundum relationis rationem relationes consequantur ipsas processionis, et recipiant differentiam ab eis; secundum autem quod sunt formae propriae ipsarum personarum, causent differentiam processionum.

ARTICULUS III.

Utrum processio Spiritus sancti debeat dici processio vel generatio. — (1 p., quaest. 27, art. 4.)

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod processio Spiritus sancti non debet nominari processio, sed generatio. Si enim non sit generatio, tunc contra generationem dividitur. Sed nullum commune dividitur contra proprium. Cum igitur processio sit communis generationi et processioni Spiritus sancti, videtur quod processio Spiritus sancti non debeat nominari processio.

2. Praeterea, sicut generatio Filii dicit specialem modum originis, ita et processio Spiritus sancti; alias non esset proprietates constitutiva personae, ut prius dictum est, art. antea. Sed processio non dicit aliquem specialem modum originis, ut dictum est, art. 1, istius dist. Ergo modus originis Spiritus sancti non debet per processionem nominari.

3. Praeterea, sicut Filius accipit totam naturam et substantiam Patris, ita et Spiritus sanctus. Sed illa processio secundum quam aliquis accipit naturam ejus a quo procedit, dicitur generatio, etiam in inferioribus, ut patet inducendo in singulis. Ergo videtur quod processio Spiritus sancti debet dici generatio.

4. Praeterea, Damascenus (lib. 1 Fidei orth., cap. 8), definiens generationem dicit sic: *Generatio est divinae naturae opus existens, ut versionem (1), qui generat, non suscipiat, et ut neque Deus prior neque posterior sit.* Sed processio Spiritus sancti est opus divinae naturae etc. Ergo videtur quod sit generatio. Quod autem sit opus divinae naturae et non voluntatis, probatur per Hilarium (de Synod. propos. 24), qui dicit, quod omnibus creaturis sub-

(1) Id est mutationem. Al. ut visionem quod generatur non suscipiat.

stantiam voluntas attulit (1), sed Filio natura dedit. Sed Spiritus sanctus non est creatura; et ita non habet substantiam per voluntatem, sed per naturam Patris.

Contra, quicquid procedit per modum generationis, procedit ut genitum, praecipue in rebus viventibus. Sed Spiritus sanctus non procedit ut genitus: alias essent duo Filii in Trinitate, quod non potest esse. Ergo processio Spiritus sancti non debet dici generatio.

Solutio. Respondeo dicendum, quod in divinis est accipere commune et proprium, quamvis non sit accipere universale, et particulare (2). Ad hoc enim quod sit universale et particulare, exigitur aliqua diversitas realis, ut supra dictum est, dist. 8, quaest. 4, art. 1, quidditatis communicabilis, et esse quod proprium est. Et talis diversitas non potest esse in divinis. Sed est ibi accipere commune et proprium dupliciter, scilicet secundum rem, et secundum rationem. Secundum rem, sicut dicimus essentialia esse communem tribus personis, et unamquamque personam distinguere per id quod sibi est proprium. Secundum rationem autem, sicut quando intellectus noster in divinis accipit aliquid et quantum ad rationem communem vel indeterminatam, et quantum ad rationem determinatam et propriam: quia utrumque ad dignitatem pertinet, et ratio generis et ratio differentiae: sicut in divinis est ratio cognitionis, quae communis est, et ratio scientiae, quae propria est et determinata; nec tamen unum est genus alterius, secundum quod in Deo sunt. Ita dico, quod processio dicitur secundum rationem communem originis, generatio autem secundum determinatam originis rationem. Unde se habent sicut commune et proprium; non tamen sicut genus et species.

Ad primum ergo dicendum, quod processio, secundum quod sumitur in communi ratione, non dividitur generationi; sed prout sumitur secundum determinatum modum processionis, qui Spiritui sancto competit.

Ad secundum dicendum, quod frequenter invenimus quod aliquid proprium denominatur nomine communi; sicut omne convertibile dicitur proprium, sive significet quid est res, sive non. Sed tamen hoc nomen sibi specialiter retinet illud convertibile quod substantiam non significat, quia non addit aliquid nobilitatis quo nominari possit. Non autem sic dicimus in proposito: non enim origo Spiritus sancti nominatur communi nomine, quia nihil addit supra rationem (3), vel minus habet quam generatio Filii, cum Spiritus sanctus Filio sit aequalis in dignitate. Sed huiusmodi assignantur tres rationes. Prima est, quia Spiritus sanctus maxime accedit ad processionem: non enim tantum ipse procedit sicut et Filius, sed a procedente procedit, quod Filio non competit. Secunda est, quia cum processio dicatur dupliciter, scilicet secundum motum localem et secundum exitum causati a causa, uterque modus aliquo modo competit origini Spiritus sancti. In quantum enim procedit ut persona distincta, sic sua processio habet similitudinem ad exitum causati a causa. In quantum autem procedit

(1) Nicolai contulit.

(2) Al. hic, et infra utile et particulare.

(3) A', secundum rationem, id est communem, vel minus quam generatio Filii.

ut amor, qui tendit in alterum non sicut in recipiens, sed sicut in obiectum, habet similitudinem cum processionem locali, quae est ex aliquo in aliquid. Pater enim amat Filium amore, qui est Spiritus sanctus. Filio autem non competit processio nisi secundum unum modum, scilicet exitum a causa. Tertia ratio (et credo quod melior est) quia in rebus creatis invenimus aliquid in se subsistens, procedere per modum naturae, et hoc dicimus generari; unde secundum hoc potuimus processionem Filii proprio nomine nominare, scilicet generationis nomine. Sed non invenimus aliquid in creaturis per se subsistens, procedere per modum amoris, sicut Spiritus sanctus procedit; et ideo istam processionem non potuimus nominare nomine proprio, sed tantum communi.

Ad tertium dicendum, quod processio amoris, in quantum huiusmodi, non habet quod per ipsam naturam aliqua communicetur; sed hoc habet in quantum est in divinis, ubi non potest esse aliquid imperfectum. Et ideo Spiritus sanctus secundum rationem processionis, communiter loquendo, non habet quod communicetur sibi natura; et ideo talis processio non potest dici generatio secundum suam propriam rationem. Ex ipsa enim ratione generationis est quod natura genito communicetur: quavis enim diversitas rationis non sufficit ad realem processionem differentiam, sufficit tamen ad differentem nominationem.

Ad quartum dicendum, quod natura non est principium processionis Spiritus sancti sub ratione naturae, sed sub ratione voluntatis, a qua procedit amor; et ideo sua processio non dicitur nativitas, cum nativitas a natura dicatur. Nec tamen ex hoc sequitur quod Spiritus sanctus sit creatura. Voluntas enim comparatur ut principium ad ipsa principia, et sic comparatur ad creaturas; vel ad ipsam rationem principia, et sic comparatur ad amorem, qui est Spiritus sanctus, sicut intellectus ad artem, ut superius dictum est, dist. 10, quaest. 1, art. 3.

ARTICULUS IV.

Utrum Spiritus sanctus debeat dici ingenuus. (1 p., quaest. 33, art. 4.)

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod Spiritus sanctus debet dici ingenuus. Et primo per auctoritatem Hieronymi in littera.

2. Praeterea, terminus infinitus convertitur cum negatione, supposita existentia subjecti; sicut non homo, non est homo. Quidquid enim est et non est homo, est non homo. Sed *ingenuus* est terminus infinitus. Ergo cum Spiritus sanctus sit, et non sit ingenuus, videtur quod sit ingenuus.

3. Praeterea, ingenuum aut dicit relationem, aut absolutum. Sed non dicit relationem notionalem, quia tunc non posset dici essentia ingenua. Ergo videtur quod sit de absolutis; et ita videtur convenire Spiritui sancto.

Sed in contrarium est quod dicitur in littera, quod solus Pater ingenuus est. Ergo non Spiritus sanctus.

Solutio. Respondeo dicendum, quod in divinis proprie loquendo, nihil potest dici privative; quia ad rationem privationis exigitur quod aliquid sit aptum naturam habere quod non habet. Hoc autem Dea

competere non potest. Unde oportet quod ingenitus sumatur negative et non privative. Sed negatio quaedam negat in genere determinato, et haec habet aliquid simile privationi, in quantum ponitur aliquid determinatum generis. Est etiam quaedam negatio extra genus; et haec est absoluta negatio, quia nullum genus determinat.

Dico ergo, quod *ingenitus* si dicat negationem extra genus, tunc convenit omni ei quod est et quod non est ab alio per generationem, sive sit ab aliquo alio sive non, et sive sit creatum sive increatum; et secundum hoc possumus dicere Patrem *ingenitum*, et Spiritum sanctum, et essentiam divinam, et primas creaturas, quae non exierunt in esse per generationem. Si autem sit negatio in genere, hoc potest esse dupliciter, secundum quod in divinis accipitur: vel in genere divinae naturae; et sic adhuc convenit Patri, Spiritui sancto et essentiae; vel in genere principii in natura divina; et sic non convenit nisi Patri, et tunc erit notio Patris. Principium enim aliquid potest innotescere aut secundum quod aliquid est ab illo, et sic Pater innotescit per generationem et spirationem activam; aut secundum quod non est ab alio, et sic est notio Patris *ingenitus*.

Ad primum ergo dicendum, quod Hieronymus accipit *ingenitum*, id est non genitum, secundum quod negatio est extra genus; vel in genere divinae naturae, et non in genere principii.

Ad secundum dicendum, quod negatio termini

infiniti non est negatio in aliquo genere determinato, sed tantum in genere entis; et ideo potest dici de omni ente cui non convenit affirmatio: sed negatio quae negat in aliquo genere determinato, non potest dici extra illud genus.

Ad tertium dicendum, quod *ingenitus*, secundum quod convenit tantum Patri, dicitur notionem Patris; et sic non convenit essentiae. Secundum autem quod convenit essentiae et Spiritui sancto, non dicitur aliquam notionem, nec etiam aliquid de absoluto, quia sic etiam conveniret Filio; sed removel notionem quandam, scilicet generationem passivam.

Expositio textus.

Absit autem ut inter Deum Patrem et Deum Filium tale aliquid suspiciatur. Sic enim processio Spiritus Sancti materialis videretur; quia Pater se habet ad generationem ut principium activum, mater autem ut materiale, quia materiam ministrat.

Nescio, scilicet per artem acquisitionis; non valeo, per naturalem virtutem vel industriam; non sufficere, per defectum usus vel exercitii.

Omne quod est, aut ingenitum est aut genitum aut factum. Sciendum est, quod istius divisionis membra variantur materiali multiplicatione et non formali; et ideo unum membrum bis repetitur, in quantum duobus convenit, scilicet Patri et Spiritui sancto.

DISTINCTIO XIV.

Quod gemina est processio Spiritus sancti.

Praeterea diligenter adnotandum est, quod gemina est processio Spiritus sancti: aeterna videlicet, quae ineffabilis est, quae a Patre et Filio aeternaliter et sine tempore processit; et temporalis, quae a Patre et Filio ad sanctificandam creaturam, procedit. Et sicut ab aeterno communiter ac simul procedit a Patre et Filio, ita et in tempore communiter et simul ab utroque procedit ad creaturam, non dividitur a Patre in Filium, et a Filio ad creaturam. Unde Augustinus (in 13 lib. de Trinit. cap. 27): « Spiritus sanctus non de Patre procedit in Filium, et de Filio procedit ad sanctificandam creaturam, sed simul de utroque procedit; quamvis hoc Filio Patris dederit, ut sicut de se, ita etiam de illo procedat. »

De temporali processione Spiritus sancti specialiter agitur.

De temporali autem processione Beda (in homilia dominicae 4 post Ascensionem in pr.) ita loquitur: « Cum gratia Spiritus sancti datur hominibus, profecto mittitur Spiritus a Patre, mittitur et a Filio; procedit a Patre, procedit et a Filio, quia ejus missio est ipsa processio. » His verbis ostendit aperte, donationem gratiae Spiritus sancti dei processionem vel missionem ejusdem. Sed cum donatio sive datio non sit nisi temporalis, constat quia et haec processio sive missio temporalis est. Hanc quoque temporalem Spiritus sancti processionem Augustinus (in 13 lib. de Trinit. cap. 26) insinuat, dicens, Spiritum sanctum processisse a Christo, quando post resurrectionem insufflavit in discipulis his verbis: « Cum resurrexisset Christus a mortuis, et apparuisset discipulis, insufflavit, et ait (Joan. 20, 22): Accipite Spiritum sanctum; et cum etiam de se procedere ostenderet. Et ipse est virtus quae de illo exibat, ut legitur in Evangelio (Luc. 6, 19), et sanabat omnes. » Et ut ostenderet hanc processionem Spiritus sancti non esse aliud quam donationem vel dationem ipsius Spiritus sancti, addidit: « Post resurrectionem Domini, Jesus his dedit Spiritum sanctum: semel in terra propter dilectionem proximi, et iterum de caelo propter dilectionem Dei, quia per ipsum donum diffunditur caritas in cordibus nostris, quae diligimus Deum et proximum. »

« hanc potestatem, ut dem Spiritum sanctum, sed eicium » que, inquit (Act. 8, 19): imposuero manus, accipiat Spiritum sanctum; quia nec Scriptura superius dixerat: videns autem Simon quia Apostoli darent Spiritum sanctum; sed dixerat (eod. cap. 8, 18). Videns autem Simon quia per impositionem manuum Apostolorum daretur Spiritus sanctus. » Ecce his verbis ostendit Augustinus, nec Apostolos nec alios Ecclesiae praelatos dedisse vel dare Spiritum sanctum.

Quod non possunt dare Spiritum sanctum, hic docet.

Et quod plus est, non posse etiam dare, dicit (in eodem lib. et cap.), subdicens de Christo: « Scriptum est quod accepit a Patre promissionem Spiritus sancti; et affuderit in quo utraque natura monstrata est, humana scilicet et divina. Accepit quippe ut homo, effudit ut Deus. Nos autem accipere quidem hoc donum possumus pro modo nostro, effundere vero super alios non utique possumus; sed ut hoc fiat, Deum super eos, a quo id efficitur, invocamus. » His verbis expresse dicit, non Spiritum sanctum non posse super alios effundere, id est alios dare.

Quod videtur contrarium.

Sed huic videtur contrarium, quod Apostolus (ad Galatas 3, 3) de se loquens, ait: « Qui tribuit vobis Spiritum, et operatur virtutes in vobis. » Ecce evidenter dicit, se tribuisse Spiritum. Sed intelligendum est, Apostolum dixisse hoc, non quia haberet potestatem et auctoritatem dandi Spiritum sanctum, sed quia ministerium habuit in quo dabatur a Deo Spiritus sanctus. Ut etiam ait Augustinus super eundem locum, exponens illud Apostoli verbum, a ab Apostolo praedicata est eis fides, in qua praedicatione adventum et praesentiam Spiritus sancti senserunt: sicut illo tempore in novitate invitationis ad fidem, etiam sensibilibus miraculis praesentia sancti Spiritus apparebat, ut in actibus Apostolorum legitur (cap. 2). « Aperte hic ostendit, quomodo illis Spiritum sanctum tribuerit Apostolus; non utique ipsum mittendo in eos, sed praedicando eis fidem Christi: quam illis recipientibus, quod Spiritus sanctus in eis esset, aliquibus signis visibilibus monstrabatur. Non ergo homines, quantumcumque sancti, dare possunt Spiritum sanctum. »

« Spiritus sanctus, cum scriptum sit (Rom. 8, 3): Caritas Dei diffus est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis? Qui cum sit inaccessibleis natura, receptibilis tamen propter suam bonitatem nobis est, completus virtute omnia; sed qui solis participat justis, simplex substantia, opulens virtutibus, unicuique praesens, dividens de suo singulis, et ubique totus. Incircumscribitur ergo est et infinitus Spiritus sanctus, qui discipulorum sensus separatorum infudit; quem nihil potest fallere. Angeli ad paucos mittebantur; Spiritus autem sanctus populis infundebatur. Quis ergo dubitet, quin divinum sit quod infunditur simul pluribus, nec videtur? Nus est Spiritus sanctus, qui datus est omnibus, licet separatis, Apostolis. » Et hic aperte dicit Ambrosius, quod Spiritus sanctus, qui est substantia simplex, cum sit unus, datur pluribus. Alia quoque auctoritate hoc idem astruit, scilicet quod Spiritus sanctus, qui est Filio aequalis, hominibus datur. Ait enim Augustinus de verbis Apostoli (serm. 43): « Si caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis; a quo datur? Ab illo qui dedit dona hominibus. Quae dona? Spiritum sanctum, qui tale dat donum qualis est ipse. Magna est misericordia ejus: donum dat aequale sibi, quia donum ejus Spiritus sanctus est. » Praesens his et aliis pluribus auctoritatibus aperte monstratur, quod Spiritus aequalis Patri et Filio, nobis datur; nec ideo tamen minor est Pater et Filio. Unde Augustinus (in 4 lib. de Trinit., cap. ult. 1): « Non ideo minor esse Spiritum sanctum, quia cum Pater misit et Filius, arbitrandum est. »

An viri sancti et Ecclesiae Praelati dent vel dare possint Spiritum sanctum.

Hic quaeritur, utrum et viri sancti dent vel dare possint aliis Spiritum sanctum. Quem si alii dant, cum ejus donatio supra sit dicta processio, videtur ab eis procedere Spiritus sanctus vel mitti. Sed Creator a creatura non procedit vel mittitur. Inest ergo ut ipsi non dent Spiritum sanctum nec dare possint. Unde Augustinus (in 13 lib. de Trinit., cap. 26): « Non aliquis discipulorum Christi dedit Spiritum sanctum. » Orabant quippe (Act. 8) ut veniret in eos quibus manus imponebant, non ipsi eum dabant; quem morem in suis praepositis etiam nunc servat Ecclesia. Denique et Simon magus offerens Apostolis pecuniam, non ait: Date mihi

Divisio textus.

Hic incipit Magister determinare de temporali processione Spiritus sancti, et dividitur in partes duas: in prima determinat processionem temporalem Spiritus sancti; in secunda determinat nomen Spiritus sancti, quod rationem temporalis processionis ostendit, in 18 dist. ibi (1): *Praeterea diligenter considerandum est, cum Spiritus sanctus dicatur donum et datum, utrum et eadem ratione utrumque nomen ei conveniat.* Prima in duas: in prima determinat de temporali processione in communi; in secunda quantum ad speciales modos missionis, in 16 dist.: *Nunc de Spiritu sancto videndum est . . . quae sit ejus temporalis processio.* Prima in duas: in prima ostendit, Spiritum sanctum a Patre et Filio temporali processionem procedere: in secunda inquirat utrum a seipso temporali processionem procedat, 15 dist.: *Hic considerandum est, cum Spiritus sanctus datur hominibus a Patre et Filio . . . utrum etiam a seipso datur.* Prima in duas: in prima ostendit processionem Spiritus sancti temporalem esse a Patre et Filio; in secunda excludit errorem circa intellectum temporalis processionis, ibi: *Sunt autem aliqui qui dicunt, Spiritum sanctum ipsum Deum*

non dari, sed dona ejus. Circa primum duo facit: primo determinat veritatem temporalis processionis quantum ad principium a quo procedit, ostendens per Augustinum quod procedit a Patre et Filio; secundo ostendit veritatem quantum ad hoc quod ab eis dicitur procedere temporaliter, ibi: *De temporali autem processione Beda . . . ita loquitur.*

Sunt autem aliqui qui dicunt, Spiritum sanctum ipsum Deum non dari, sed dona ejus. Hic excludit errorem dicentium, in processione temporali Spiritum sanctum non dari, sed tantum dona ejus: et circa hoc duo facit: primo ostendit, ipsum Spiritum sanctum qui Deus est, temporali processionem dari; secundo ex hoc ostendit quod nullus homo Spiritum sanctum dare potest, ibi: *Hic quaeritur, utrum et viri sancti dent vel possint dare aliis Spiritum sanctum.* Et circa hoc duo facit: primo movet quaestionem, et determinat eam, ostendens quod nullus homo Spiritum sanctum dare potest, nec etiam Christus, secundum quod homo; secundo objicit in contrarium, et solvit, ibi: *Sed huic videtur contrarium, quod Apostolus . . . ait.*

QUAESTIO I.

Ad intellectum hujus partis tria quaeruntur: Primo de processionem temporali secundum se. Secundo ratione ejus Spiritus sanctus temporaliter procedere dicatur, vel secundum quid fiat. Tertio a quo fiat.

(1) At, in 15 dist. ibi: *Hic quaeritur, cum Spiritus sanctus, per quem etc.*